

„Újra mertem versben mondani magam”

*Beszélgetés Szabó Ferenc jezsuita papköltővel,
a Vatikáni Rádió egykori munkatársával*

Szabó Ferenc papköltő, szerkesztő, a Vatikáni Rádió volt munkatársa, a Távlatok című folyóirat főszerkesztője, aki hosszú ideig, 36 évig távol élt e hazától, vagyis, hogy pontosabban fogalmazzunk, kényszerből más tájakon keresett otthont, feladatot és megélhetést magának. Egyik képes-verseskönyvében, amelyet a jó barátal Triznya Mátyás akvarellistával együtt Rómában, 1987-ben jelentettek meg, s amelynek egyik dedikált példányát lapozgatom épp most itt a kezemben, a címe Mielőtt szürkülnek a színek, fülszövegén a következőket olvashatom Szabó Ferencről, idézem: „1931-ben született a Zala megyei Kálocfán, 1950-ben érettségizett, majd egy-egy évet az egri és a szombathelyi szemináriumokban tanult. 1953-ban Budapesten az Idegen Nyelvek Főiskoláján kezdte a magyar–francia szakot, majd az Eötvös Loránd Tudományegyetemen folytatta. 1953-ban lépett a jezsuita rendbe.”

– *Hogyan lesz valakiből jezsuita, Loyolai Szent Ignác követője – szabad-e ezt, már így a beszélgetésünk legelején, ilyen szenvtelenül megkérdezni?*

– *Az érettségi után, már 1950-ben felvettek a rendbe, s most lesz 50 éve, hogy június 9-én elhurcolták, szétszórták a szerzeteseket. Rákosi kiadta a parancsot, hogy szét kell verni a szerzetesrendeket. Kényszerszertartózkodási helyre költöztek a jezsuita atyák, utána pedig szétengedték őket, és attól a pillanattól kezdve hivatalosan a magyarországi rend nem létezett. Ezért történt az úgy, hogy előljáróink elintézték, hogy világi szemináriumokban, tehát az egyházmegyei szemináriumokban tanuljunk tovább. Egészen: – mindjárt válaszolok a kérdésedre – 56-ig, amikor jött a forradalom, és november 4-én megszálltak bennünket ismét a szovjet tankok, azután, már nem volt más választásom, minthogy november végén Ausztriába szökjem, több fiatal jezsuita társammal együtt.*

De, hogy válaszoljak a kérdésedre: én két külső tényezőnek köszönhetem, hogy jezsuita lettem, mert azt mondom, ez mindennek előtt a kegyelem műve. Az egyik az az, hogy elolvastam Endrődy *Kaszap István élete* című könyvét. Ez a könyv a fiatal jezsuita novíciusról szól, aki beteg lett, aztán fiatalon meghalt, de az ő életén keresztül bemutatja a jezsuita rendet. Szóval nagyon vonzó volt számomra. Más könyveket is olvastam a jezsuitáktól, akik misszionáriusok, tudósok, csillagászok voltak; tanítottak, nagy szellemek voltak közöttük, magyarok is, mint például Pázmány Péter vagy Faludi Ferenc, a költő. Szóval rokonszenveztem én ezzel a renddel. Persze

már korábban gondoltam arra, hogy pap leszek; harmadikos gimnazista koromban, Zalaegerszegen már ministráltam, úgy éledezett a hivatás bennem. De döntő volt ez az imént említett Kaszap Istvánról szóló könyv. S közben megismerkedtem Zalaegerszegen 1948-ban egy élő jezsuitával, Pálos Antallal is, aki később előjáróm lett. Most éppen kórházban van szegény, nyolcvanon felül van már. Akkor, ő volt a lelke az itthoni szétszórt fiataloknak, biztosította a képzésünket, zug-jezsuiták voltunk; egyetemre jártam, és közben találkoztunk, volt lelki vezetőnk. Vasárnaponként Csillebércen fociztunk. Harmincan voltunk fiatalok. Aztán letartóztatták Pálost, kétszer-háromszor is börtönbe került, összesen kilenc évet töltött ott, csak azért, mert továbbvitte a rendet. Tehát lényeges az ő befolyása, hogy leveleztünk, könyveket adott és küldött továbbra is nekem, Zalaegerszegre. Emlékszem, olvastam Sík Sándor Pázmányát. Azután a jezsuita szenteket, Bangha Béla könyveit, a *Négyszáz éves Jézustársasága* című művet meg sok más remeket. Így alakult...

– *Egy kívülálló számára úgy tűnik, hogy jezsuitának és költőnek lenni egyszerre, az nem igazán összeegyeztethető életút, élethivatás. Tűz Tamás, az úgyszintén papköltő írja Az őszi ámulat című köteted kapcsán, hogy Szabó Ferenc 50 éves kora után kezd el verset írni, mert úgymond korábban a feljebbvalói nem engedik, mert nem tartják helyesnek, ha egy papnövendék afféle „betűs álmodozásokkal” tölti az idejét, mint mondjuk a versírás.*

– Amikor felvettek a rendbe, éppen Pálos, akiről beszéltem, Pálos Antal, aki Pécsen akkor előjáró volt, ő tanácsolta, hogy hagyjam abba a verselést. Akkoriban én sokat írtam mint érettségiző diák, és el is küldtük Varga Karcsi barátommal Győrbe Harsányi Lajos pap költőnek az akkor született verseket. Ő pedig átpasszolt bennünket Tűz Tamásnak, akivel jóval később Rómában személyesen is megismerkedtem. Ő írta az első kötetemről az Irodalmi Újságban, a párizsiban, azt a szép hosszú emlékezetes ismertetést. De akkor, amikor Harsányi *A fehér bocinkat szoptatom* című versemre azt írta, hogy szívesen vállalná a szerzőségét, abbahagytam a versírás.

Az újrakezdés körülményeit többször elmeséltem már, elmondtam ma is, ezen a váci kis költői délutánon, hogy a 70-es évek elején már hazalátogathattam Rómából, megjártam közben Európát. Belgiumban tanultam, ott szenteltek pappá, '62-ben, Brüsszelben. Párizsban doktoráltam, és véletlenül a Vatikáni Rádióhoz kerültem, mert egy fiatalabb társam lezuhant a hegyekben, és kellett a segítség. Huszonöt évet töltöttem a Rádiónál. Közben belga állampolgár lettem, aztán amikor hazalátogattam, Kálócfán a rokonoknál szinte véletlenül rátaláltam egy fényképre, anyám leánykori arcképére, s azt kinagyíttattam. Az a fénykép attól kezdve ott volt az asztalomon. Amikor 50 éves lettem, és újra elkezdtem verselni, akkor rögtön az elején *Anyám leánykori fényképére* című versemet írtam meg. És azután, röpké egy év alatt megszületett az *Őszi ámulat* című kötetem. A Kosztolányi-idézetet választottam mottóul a Szeptemberi áhítatból: „...a készülődés télre,

az ígéret / s az ámulattól szinte évig érek...” hangsúlyoztam, hogy „újra mertem versben mondani magam”. Idézem az egészet:

Égbe emel az őszi áhítat!
 a dajka nyár
 gyümölcssel rakta meg kertem;
 szeptemberi szél szelíden szállj,
 ne rázd meg boldog fáimat!
 Az ámulatban *újra mertem*
versben mondani magam:
 szeretném számba venni,
 mit hozott nyaram.
 Tudom, hogy egyszer el kell menni –
 mennem kell, de a kerti fák
 gyümölcsét belül érlelem tovább.

Ez így, egy kicsit programvers is volt. És hogyha már megemlítettem az Anyám leánykori fényképét, akkor hadd olvassam fel azt is:

Pöttyös ruhádban, csukott ajakkal,
 szomorkás szemmel nézel rám, Anyám!
 Maholnap lányom is lehetnél;
akkor csak vágyaidban éltem. –
 Ötven sem voltál, amikor elmentél...
 Most már felülről nézed: éltem
 miképp iramlík – tavasz után a nyár,
 de jön az ősz is – ősz után a tél –
 én öregszem, Te mindig így maradsz,
 húgom, kislányom, őrangyal-anyám!

– *Megható és nagyon igaz. Ahogy az életben kenyerünk javát elmorzsolgatva, túl életünk útjának felén rádöbbenünk arra, szinte észrevétlenül, hogy Balassi, Madách, Komjáthy, Ady, Kosztolányi, József Attila, megélt időnk szerint egyszerre csak észrevétlenül örökre az öcséinkké lesznek. Vagy épp azok a szerelmek, akik már jó előre elsiettek, hogy halálunk porhanyós ágyát előre megvessék a virágos mennyei Jeruzsálemben, édes-kedves húgocskáinkként maradnak örökkön-örökké szép emlékeinkben a szeretőink.*

– Mert ők már nem öregszenek.

– *Így lesznek ők mibennünk örök életűekké. De ugyanebben a szép kiadású színes könyvben, a Mielőtt szürkülnek a színek-ben, ami úgyszintén megejtő számomra, az Ars poeticádban, így vallasz:*

„Csak azt mondani, ami kimondhatatlan.
A költészet nélkül Földünk lakhatatlan.”

– Triznya Mátyás akvarelljeihez öt-hat kötetből válogattam. Akkor találtam meg Charles Baudelaire-nek azt a két sorát is, hogy „*Az ember meglehet kenyér nélkül három napig, / de költészet nélkül soha*”.

Egyébként több olyan rövid soros töredékem is van, mint amelyet az imént idéztél, mint amilyen az *ars poeticám*. A Lítea Könyvszalomban pár évvel ezelőtt költői estem volt, s Bakó Annamária, az est háziasszonya javasolta, hogy ezt a töredékes két sort tegyük rá a meghívóra. De hát mit mondjak erre? Azt szoktam mondani, hogy mit akarhatnak a költők vagy akár a misztikusok: kimondani a kimondhatatlant. Egyszer Kerényi Károllyal vitatkoztunk erről Rómában a Triznya-kocsmában, Kerényi professzorral, aki egész életében mélyen és elkötelezetten a görög mitológiával foglalkozott, szintén hangsúlyozta, hogy amit nem tudunk kifejezni szóval, azt szimbólumokkal próbáljuk érzékeltetni. Mert például a könny vagy akár a sírás, a jaj vagy a zene, az már nem tagolt beszéd. Úgy fejezzük ki a kimondhatatlant, hogy annak misztériumát járjuk körbe, azt próbáljuk megközelíteni. Minden művészetnek ez a természetes törekvése. És amikor az ember elérkezik egy ponthoz, elnémul. Itt idézhetném Pierre Emmanuelt vagy a költő barátját, Pilinszky Jánost. Pilinszky sokat tanult tőle, vele is beszélgettünk Rómában erről, amiről most itt veled. Tehát, hogy egy idő után egyre kevesebbet beszél az ember, elhalkul és visszatér a csendbe. *A szavak forrása* – az egyik műfordításkötetemnek a címe mondja – *csend*. Azért, mert a költő egy ponton túl érzi a tehetetlenségét, a korlátait. Megközelítheted a misztériumot, akár a filozófiával, akár a teológiával. De az emberi személy maga is elsősorban személy, vagyis hogy *északfok, titok, idegenség*, ahogyan Ady írta. De a legfőbb titok: az Isten. Kimondhatatlan! Ha megértetted, akkor már nem Isten, ahogy Szent Tamás is mondja. A katolicizmusban az dogma, hogy Isten megérthetetlen. Hogyan is érthetném meg, nem tudom átkarolni, átfogni, hogyha egy fogalomba foglaltam, akkor már az nem az ősválóság, amivel közel juthatok hozzá bizonyos eksztatikus képzelgésben, főleg a szerelem és a szeretet átélésében. De ezt nem is tudom igazából! A fogalmak csak jelzések. Prohászka Ottokárral újabban sokat foglalkozom. Prohászka, aki bizonyos szempontból Bergson gondolatát viszi tovább, az intuíciót, az átélést hangoztatja. Olyan ez a fogalom, mint a jégkéreg a sodródó Duna fölött vagy – hozott egy másik hasonlatot is – mint a vízipók, amely csak úgy elsiklik a mélységek felett. Csak nagyon keveset tudunk megfejtetni a misztériumokból. Ugyanakkor nem is annyira fontosak ezek a fogalmak, csak ne gondoljuk azt, hogy már kimerítettük a titkot. Sokat foglalkoztatott az a meghatározó filozófiai vonulat, amiről az egyik könyvem is megjelent. Ez az ágostoni, pascali vonulat, itt nem annyira a ráció,

mint inkább a szív az intuíció, a megismerés eszköze; a ráismerése, a megérezése, a szereteté, mert Istent is az ismeri meg, aki szeret. Ha valakinek nincs tapasztalata a szeretetről, annak hiába beszélek arról, amit még meg sem tapasztalt. Sokszor megéltem már, amikor lelki gyakorlatot tartottam, vagy egész egyszerűen csak emberekkel beszélgettem, hogy akinek nem volt élménye a szeretetről, annak, olyan benyomásom volt, mintha a vaknak a színekről beszéltem volna.

– *Nem kívánnék teoretikus vitába bonyolódni veled. De úgy érzékelted eddig, hogy az embernek a tapasztalataitól függetlenül is lehet szeretete, mert a legmagasabb szellemi képessége mégiscsak a misztikus intuíciójában lakozik, ahogy erről Hamvas Béla is elmélkedett. Olyan mérvű intuícióról beszél, amit az egyéni élet, így sem a tapasztalás, sem a tapasztalatlanság nem homályosíthat el. Ezzel a képességével és tehetségével önmaga fölé tud lépni az ember. Az individuális Ént át tudja törni, és a nyílt létet képes így elérni. Ez történik a magányos meditációban, a mámor idején, a halál órájában, a szerelmi ölelés pillanatában s természetesen az imádságban is. És itt, ennél a pontnál, épp most veled beszélgetve óhatatlanul eszembe jut a Jelek az éjszakában című tanulmányokat és új verseket tartalmazó köteted. A könyvet Triznya Mátyás közbenjárásával viszonzásképp – Főbe(n)járó üzenet című verskönyvemet juttatta el hozzád – imigyen dedikáltad még 1986-ban: „Németh Péternek szeretettel és köszönettel az „Üzenet”-ért. Szabó F. SJ. A végtelen csillagterek örök csendjében, ahogy Pascal gondolatait idézted, én akkor ezt az üzenetet úgy rögzítettem az agyam magnóján, mintha alapvetően másképpen viszonyulnál az emberi léthez, az egész világhoz. Meg is fogalmazod ezt a viszonyt tanulmányod legelején, azt ti., hogy felsős diákkorodban még nem ismerted a „pascali rettenetet”, alapéletérzésed az a csodálaté volt. Akkor még csak sejtésed sem volt arról, hogy mindazokat a kérdéseket: – Miért van egyáltalán valami? Mi lenne, ha semmi sem lenne? stb. – amelyeket séta közben magadban feszegettél, egy Heidegger nevezetű korszakos filozófus már réges-régen mélységeiben kifejtett. Ezek a lét és nemlét határait feszegető, örök érvényű kérdések miféle érzetek, benyomások, tapasztalatok hatására kerülnek tudatunk mélyéről a felszínre?*

– *Vannak megsejtéseink, meg azért is, hogy megemlítetted egyik könyvem címét, a Jelek az éjszakában-t, mondhatom, hogy igazából az éjszakában járunk, de vannak csillagok, amelyek segítenek tájékozódni, és várjuk a virradatot. Vannak jelek, amelyekből tudjuk, hogy az ember nincs magára hagyatva az univerzumban, amelynek mérhetetlenségétől megrettent Pascal. Ő az első modern, aki felfedezte a végtelen nagyot és a végtelen kicsit, s közötté az embert, a hányódó embert, aki nincs magára hagyatva. Camus írta egyik esszéjében, ha az ember megtapasztalhatná azt, hogy az univerzum tud szeretni, akkor képes volna kiengesztelődni. Éppen ez szolgálta az én írói tevékenységem alapját is, ezúttal nem a költőről, hanem a filozófusról beszélek. Akkoriban csak esszét írtam, főleg istenkereső modern*

írókról szólót, hitetlenekről is. Az volt a céloom, hogy ezekkel a keresőkkel együtt átéljem az emberi lét drámáját. Tudva azt, hogy az író, a művész sokkal mélyebben átéli ezt a drámát, mint a szobateológus, ezért, velük együtt keresve, valamiképpen elsegítsem őket a misztériumig, ahol aztán marad a csend, a néma imádás. Mert a gőgös buta ember azt mondja, hogy ő mindent megértett a világból. A marxista ideológia és a szcientológia képviselői ilyenek. Mára ezen talán már túl vagyunk. Az ateizmus sem olyan harcos és beképzelt, mint az elmúlt évtizedekben volt. Azt mondanám, hogy van egy olyan szkeptikus bölcsesség, nem is szkeptikus, mert az lehet gőgös, hanem olyan szent agnoszticizmus, amely belátja a világ teljes megismerésének elvi korlátait. Hiszen olyan nagy a világ, olyan határtalanul végtelen misztérium a létezés, hogy keveset értek meg belőle, de mert benne élek, hát próbálok tájékozódni. A hívőknek Krisztus hozza el a fényt, és a szentírás, a kinyilatkoztatás. A hívő sem ért meg mindent a világból. Szent János mondja: *„az Isten soha senki nem látta. Az egyszülött fiú nyilatkoztatta ki, – de még a hitben sem értem meg őt. S mivel az ember a hitben kapcsolódik Istenhez, és a két misztérium összetartozik, ezért az embert sem értjük igazából. Abban a kis kötetemben, amit itt osztogattam most Vácott, és Miletics Katalin verseivel együtt jelent meg *De profundis* címmel, abban pontosan ezt próbálok meg érzékeltetni. Egészen pontosan azt, hogy végső soron ez az egész élet ez a halálra szánt élet, vagy lét azért mégiscsak értelmes, mégiscsak vannak fények, s ezek az 1999-es kórház-tapasztalatomból születtek. Éreztem, mikor betegen feküdtem, hogy szeretnek, hogy jöttek hozzám a barátaim, hogy nem vagyok egyedül. A legnagyobb mélységben és sötétségben van egy szerető kéz, amelyik felemel, és remélem, hogy az az átmenet sem lesz olyan rettenetes, amiért szorongunk. Nem szeretnék még meghalni, sosem szeretnék meghalni, nem hiszem, hogy én is meghalok. Te és a többiek igen, mert azt szoktam mondani. Mindig a másik hal meg. Erről van egy heideggeri anekdotám. Az egyszerű bajor mondja a feleségének: ha kettőnk közül egyikünk meghal, akkor én a vidéki házunkba költözöm. Mindig a másik hal meg előbb. Szóval azt akartam ezzel kifejezni, hogy a hit fényt ad és reménységet, de a hit sem veszi el végképp a szorongást. Valahogyan úgy vagyunk, hogy a hitnek és a hitlenségnek a határvonala nem előttünk húzódik, hanem szívünkön keresztül, mert minden hívőben van egy hitetlen rész is. Ez az ateista környezet ma is kísért bennünket. S az a sok nehézség, az a sok rossz a világban? Miért engedi meg az Isten...? Vajon miért? Kérdezik sokan.*

Ezért is foglalkozom gyakran nem hívő írókkal is, mint Montale vagy Szabó Lőrinc vagy épp Jean Paul Sartre. Ő az például, aki az élete vége felé nagyon érdekes interjúkat adott a *Nouvel Observateur*-nek pont ezekre a kérdésekre vonatkozóan, mintegy megtagadva abszurd filozófiáját. Bennük, mindhármukban van valami abból, amiről most is gondolkozunk: egy hívő, egy kereső, mert mindenki keresi a lét

értelmét. Azért is lett az alapbeállítottságom olyan, hogy együtt keressek a keresőkkel. Nem felülről kioktatni, tanítani. Nem mondom azt, hogy nekem mindenre megvan a kész receptválaszom. Annyi mindenről nem szerez tudomást az ember, vagy keveset tud, és ahogyan öregszik, egyre kevesebbet ért meg a világból.

– Ez sajnós így van. Ám miközben az éteri csendben hallgattalak, s hagytalak beszélni, sok mindenhez szerettem volna hozzászólni, valószínű, hogy a kedves hallgatók is. Többek között az körvonalazódott emlékezetemben a Szavak forrása csendről Heidegger nyomán szabadon, hogy nem mi birtokoljuk a kimondott szót, az nagyon nagy tévedés, hanem a szó birtokol bennünket. Így lehet az, hogy létezik beszédes csönd is. De tovább lépek ennél, s a csend hangjairól kezdek el beszélni, ha megengeded. Mert a költészetben van igazán különös szerepe annak, hogy minél több és mélyebb egy versben a csend, vélhetően annál több és súlyosabb a mondandó, annál tágabb az asszociálható tartalom, az üzenet. Az igazság csendben, hallgatással beszél, ezt jól tudják a költők, a filozófusok kevésbé.

És eszembe jutott némi képzettársítással még az, hogy úgy is igaz lehet az általad választott cím, hogy A szépség forrása csend. Mert a szépség és a csönd érzésem szerint mint fogalmak, ikertestvérek. Minél több van mindkettőjükből az életünkben, annál inkább érezhetjük úgy, hogy félelmek, szorongások nélkül létezhetünk itt, ezen a földön. Simone Weil-nek van erről egy általam sokat idézett, gyönyörűen kikerekített, mégis talányos gondolatsora, ami így hangzik: a szépség visszafénylő rendje valaminek, ami realizálhatatlan, zene, hangok rendje, ami a csendet utánozza. Ebből az aforizmából az olvasható ki többek között, hogy a szépség a csendhez igazítja létezését. Ugyanakkor az is kiolvasható belőle, hogy belső csendünk megváltása a szépség által válhat valósággá. És természetesen a hitünk által. A kérdés persze az, hogy vajon a hit útjai, mennyire változnak meg időről időre? Változnak-e egyáltalán? Abban bizonyosak lehetünk, mint korábban említetted, hogy a hitnek minden korban megvan a maga misztériuma. És hogyha ezt valaki nem érzi, vagy nem képes megélni, az nyilván nem lesz hívő emberré. Vagy talán mégis? Merthogy úgy szól a tanítás, hogy még a reménytelenségben is létezik remény a hit által. A hit ugyanakkor tanúságtételeken alapszik, valahogy Szent Tamás szerint úgy mondhatjuk, hogy a természetes ész, a próféták tanúsága, az apostolok tanítása által hitbéli tapasztalataink gyarapíthatók. Ez mind közelebb vihet bennünket magához a teljességhez. Ugyanakkor mindaz, amit ma tapasztalunk az ezredvégen, mintha pont az ellenkező irányba hatna. Túl sok a zaj, túl sok az ellentmondás körülöttünk. Itt vagyunk, belezuhantunk ebbe a rendszerváltoztató „szent” káoszba, sokan hívő emberekként, még többen hitetlenül. Nagyon nehéz helyzetbe kerültünk mindannyian. Vajon a harmadik évezredre nézvést hogyan lehet ebből a zsugorodó hitből, hívő hitelenségből, hívő ateizmusból megteremteni az egységet, a nemzet egységét, a családok egységét, azt a teljességet, ami, akárhogy

is gondoljuk, már a 20. század elején megsemmisült, darabokra tört. Az 1867-es Kiegyezés után az 1914-es világháború, majd az azt követő Trianoni békeszerződések „szentesítették” azt a romlásnak indult fizikai és lelki állapotot, amelyben ma vergődünk. A nagykérdés az az, hogy megvan-e még bennünk, az egész nemzetben a megújulás képessége, az az Egész-ségre törekvő erő, amely a hit által újra egységesíti keresztény Európánkban a magyarságot.

– Nagy kérdés. Az ezredfordulón vagyunk, s az jut most eszembe, hogy sokat idézik André Malraux-nak azt a mondását, hogy *a 21. század vagy vallásos lesz, vagy egyáltalán nem lesz*. Róla jól tudjuk, hogy szkeptikus hangvételű regényíró volt, az élete vége felé De Gaulle kultuszminisztere. S ő volt az, aki mélyen foglalkozott a műalkotásokkal, a századok keresztényi és másféle műalkotásaival. Azt gondolom, hogy nem is annyira keresztény vagy épp katolikus szempontból volt ez fontos. És nem is az ateizmus okozta a fő problémát. Én például ma is könnyebben szót értek az ateistákkal, mint a szektánsokkal. Pedig a szektáns ember is vallásos. De a legfőbb baj, hogy továbbra is jönnek az új keleti beütések, egyre több ilyen és ehhez hasonló új áramlat keletkezik, keverik a vallásokat. A tiszta hit, a keresztény út épp ezért állandó veszélyben van. Ugyanakkor a második vatikáni zsinat arra tanít bennünket, hogy vegyük észre a párbeszéd fontosságát, bármilyen világnézetű emberekkel is, s ne zárkózzunk el, ami persze nem azt jelenti, hogy összemoszuk a véleményeket, mert az nem párbeszéd. Őrizzük csak meg identitásunkat. Ismétlem: *nem a magam igazáról akarom meggyőzni a másikat*, hanem, ahogy a múlt századi nagy domokos szónok, a Notre-Dame szónoka, Lecordaire mondta: *igyekszem egyesülni vele a teljesebb igazságban*. Senki sem birtokolja a teljes igazságot. Az igazságot csak megközelíthetjük. Így a párbeszédben nyitottak vagyunk. Azt vallom, hogyha valaki a saját hibájából nem jutott el az istenhitre – gondoljunk csak az ázsiai milliókra, azokra, akik nem érkeztek még meg Krisztushoz, ugyanakkor a lelkiismeretüket követik, keresik az igazságot, és mindig készek arra, hogy elfogadják azt a minél teljesebb igazságot –, az a valaki üdvözölhet. Isten mindenkit Krisztushoz rendelt, s valamiképp – ezt tanítja a II. vatikáni zsinat – mindannyian részesülünk a húsvéti misztériumban: Krisztus halálában és feltámadásában. Tehát már nem úgy van, mint a nagy jezsuita misszionárius, Xavéri Szent Ferenc esetében, aki Indiában és Japánban – Kína kapujában halt meg – állandóan keresztelte a gyerekeket, majd leszakadt a karja, mert úgy gondolta, hogy a meg nem keresztelt pokolra mennek, elkárhoznak. Igazából soha nem hitte az egyház, hogy ez így van rendjén, ezért ez ügyben a pokol tornácáról beszéltek. Én optimista vagyok ilyen szempontból. Hogyha valaki hisz a Szeretett Istenben, aki elküldte Krisztust, felajánlva irgalmaságát, úgy mindenkinek meg kell, hogy legyen a lehetősége arra, hogy higgyen benne. Remélhetjük, hogy senki sem kárhozik el.

– *„Higgyünk a van, vagy nincs úrban, / mert ő mégis csak legjobb kísértet” – írja*

kétkedőn, ördögien és mégis biztatón Ady. Te pedig a Szavak forrása csend-ben Pierre Emmanuelt idézed: valaki azt mondja, hogy nem hiszek, de Isten hisz bennem. Ez valami hihetetlen paradoxona életünknek, s arról beszél, hogy a hitetlenségben is van remény, mert Isten bizalma mibennünk mentsvázat teremt.

– S hogy Isten hűséges, ha én nem vagyok az, akkor is. Az egész életünk, az egy ilyen örökös keresés és találás és újrakeresés. Pascal mondja a Jézus misztériumában, hogy *nem keresnél, ha már meg nem találtál volna*. Tehát azt keresi, akinek a szívében már ott működik a kegyelem. De hogyha valaki azt hiszi, hogy már megtalálta, megértette, annak megint tovább kell keresnie. Állandó dialektika az Istenkeresés. De ha már annyit emlegetem Pascalt, akkor engeddd meg, hogy egy 1981-ben róla született kedvenc versemet felolvassam.

PASCAL

„Le silence éternel de ces espaces infinis
m’effraie” (Pensées, 206)

Van úgy, hogy – veled együtt – rémülettel tölt el
a mérhetetlen csillagterek örök csöndje,
hiába szór sziporkát fenn az augusztusi éj!
Csak percnyi villanás az életem:
mögöttem és előttem ásít a sötét!
Hogyan kerültem éppen most ide,
miféle ismeretlen véletlen
játszott velem parányi csillagporral?
S mi lesz velem, ha csöppnyi fényemet
kioltja majd egy ismeretlen Árny?
Az életem-halálom döbbenet, talány!

De éjszakádban Tűz gyúlt hirtelen,
Te izzó agy, vakító értelem!
Maga a Tűz jelent meg érzékeny szívedben
s te könnyes szemmel, ujjongó örömmel
megláttad Őt a *más rendből* valót.

Hiába szállok én is táguló csillagterekben,
míg nem kereslek itt a szívközelben!
Ha önmagamba szállok – benti végtelenbe –
Te mélyen égő Tűz majd rádnyitok
s e fényre szomjas szem meglát, Te nagy Titok!

– *Pascalról mégis dióhéjban mondjuk el hallgatóinknak, hogy ki is volt ő valójában?*

– A 17. század kivételes gondolkodója Pascal. Fiatalon halt meg, nagy tudós volt, s ugyanakkor vallásos zseni. Nem szerette a jezsuitákat. A nővére vagy a húga végett sem, akik közül valamelyik belépett a janzenista apácák kolostorába, abba a rendbe, amelyet nem fogadott el a katolikus egyház. Ezt az irányzatot a katolicizmus és a protestantizmus közé lehetne helyezni. Szent Ágostont úgy értelmezték, hogy ő az, aki régen manicheista is volt, és ezért lett a későbbiekben túlságosan pesszimista.

Szent Ágoston beszélt „massa damnata”-ról, az elítéltek (kárhozottak) tömegéről még „eretnek” korszakában. A janzenisták szigorú tanításukban Ágostonra hivatkoztak. Az üdvözülésről, eleve elrendelésről vallott felfogásuk a katolikus és a kálvinista hit közé tehető. Egyébként Blaise Pascal (1662) nagy apológiát akart írni a keresztény hit védelmében, de ebből csak gondolattörések maradtak meg (Pensées), amelyek Szent Ágoston *Vallomásai* után a világirodalom és a vallási alkotások csúcspontját jelzik. Sokat foglalkoztam ezzel a hívő zsenivel, aki sajnos nagyon fiatalon, betegen meghalt.

– *Térjünk most vissza, ha lehet egy kicsit a filozófián, a teológián túl ismételten a költészethez. A filozófusról beszéltél eddig, beszéljünk most inkább a benned lakozó poétalelkű emberről.*

– Az, hogy így tituláltál, hogy pap költő, és itt a délutáni váci találkozón is így mutattak be a Pedagógus Klubban, ez, rendben van, hiszen így igaz. Csakhogy itt eszembe jut a már említett három nagy: Harsányi Lajos, Mécs László és Sík Sándor, akiket, a Zsámbéki Tanítóképző Főiskolán a költészetről tartott legutóbbi előadásaimon is kritikával illetem. Nem úgy, abban az értelemben, ahogy azt annak idején Illyés Gyula és Babits Mihály tették. Ők a sajátos katolikus költészetről megállapítva azt kifogásolták, hogy akkoriban pap költőinknél, főleg Mécsnél, egy bizonyos pózt érzékelnek, azt, hogy például ő is prédikál a verseiben. Sík Sándornál is volt ilyen, hogy versebe szedett prédikációkat költött. Annak idején Jelenits István, Sík Sándor piarista rendtársa írt egy utószót az egyik Sík-kötethez, ahol enyhén szólva úgyszintén kritikus volt ez ügyben, tegyük hozzá, hogy joggal. Lényegében egyetértettem vele. Akkoriban Jelenits tanár úr a rádióban is hangot adott véleményének. Épp arról beszélt, hogy ezeknek a két háború közötti papoknak akár Prohászka Ottokárnak (+1927) vagy a jezsuita Bangha Bélának (+1940) a hite „diadalmas világnézet”, „világhódító” volt. Ma már szerényebbek vagyunk, a mi hitünk „megpróbált hit”, ahogy J. Ratzinger írta 1964-ben. Ezt Pilinszky Jánosnál épp úgy érezzük, mint Rónay Györgynél. Ma már nem minden világos számunkra, a hit és a hitetlenség küzdelmét élük meg a modern hívők. Ami pedig a „katolikus költészet” problémáját illeti: Babits elsősorban az „egyetemes” értelmében használta a jelzőt, és azt han-

goztatta, hogy nem hittételeket szed versbe, hanem a katolikus költő hitelményét fejezi ki. Amikor Pécssett 1950-ben „költősködtünk”, és gépelt „Lapunkban” közöltük zsengéinket, ezt írtuk fel mottóul Paul Claudel-től: „*Ami szép, az egyesít, ami szép Istentől származik, nem is tudom másképp nevezni, mint katolikusnak.*”

– *Tehát a nagy egyetemességről van itt szó, amiben működik valamiféle predesztináció. Egyrészt nem véletlenül választ a poéta költőtársakat, olyanokat, akikhez lírai szövegeket ír. És nem véletlenül választ költőt, akivel szinte egylényegűvé válik, s szívvel-lélekkel magyar nyelvre fordítja, estenként átkölti a műveit. A Szavak forrása csend-ben részletesen leírod, hogy mi fűz valójában Claudelhez, Valéryhez, Emmanuelhez és a többiekhez. Mégis szerinted mi bennük a közös? De érdekes lehet tudni azt is, hogy vajon miért, milyen megérzés alapján választottad a magyar költők közül épp azokat, akikhez verseket írtál? József Attilát, Illyés Gyulát, Csoóri Sándort, Babits Mihályt, Szabó Lőrincet. Talán arra a legegyszerűbb választ adnod, hogy a poéta doctus Babitsot miért.*

– Ebből a szempontból valóban Babitscsal van a legegyszerűbb dolgom. Hiszen több tanulmányt is írtam róla. Most legújabban jelent meg a *Literatúrában* egy olyan tanulmányom, amelyben megmutatom a Pascal-Baudelaire-Babits vonulatot. Tehát hogy miként hatott Pascal Babitsra közvetlenül, illetve Baudelaire-en keresztül közvetetten. Erről már korábban hosszabban írtam a *Jelek az éjszakában* című tanulmánykötetemben – de most újragondoltam az egészet, kifejtettem részleteiben. Annak idején Rába György is elismerte az elemzéseim hitelességét.

Babits a kedvencem volt és maradt. Kezdetől fogva, amikor újra elkezdtem írni Lauvainben, már akkor foglalkoztam Babitscsal, előadást tartottam Hollandiában és Londonban költészetéről. Mikor az első könyvem megjelent a világnézetek harcáról, 1963-ban – a *Mai írók és gondolkodók* – elküldtem Fenyő Miksának, akiről köztudott, hogy a Nyugatnak volt az egyik oszlopos tagja, szerkesztője. Jól ismerte Babitsot. Akkor írt nekem egy kedves levelet, amelyben az állt: *örülök, hogy a fiatalok még foglalkoznak Babitscsal.* S a *Nyugat-feljegyzések* című könyvét dedikálta is. Akkoriban írtam Lauvainből levelet Dienes Valériának, hogy mondja el nekem a Babits-élményeit, azután, később, 1965-ben Párizsban meg is ismerkedtünk. Vali néni, a Bergson-tanítvány (1910 körül a párizsi College de France-ban a filozófus kurzusait hallgatta) és H. Bergson (†1941) nagy műveinek fordítója, ekkoriban már a jezsuita tudós gondolkodó, Teilhard de Chardin (†1955) írásait fordította, akivel én sokat foglalkoztam. Dienes Valéria Teilhard-fordításai meg is jelentek *Hit az emberben* címmel. A hetvenes évek elején, amikor már hazalátogathattam (mint belga állampolgár), mindig felkerestem a Levendula utcában, filozófáltunk, elmondta élettörténetét, megtérését. Egyébként Teilhard evolucionizmusa is részben Bergson befolyása alatt bontakozott ki, és a nagy Prohászka Ottokár püspök is bergsonista volt. Dienes Valériával 1924–27 között különös lelki-szellemi kapcsolatban voltak.

Ezeket azért említtem, mert holnapután Piliscsabán a katolikus egyetem egyik szemináriumán Dienes Valéria és Prohászka Ottokár „eszmeletcseréjéről” beszéltek.

– *Az én olvasatomban, visszatérve az iménti kérdéskörhöz, a te költészeted arra enged következtetni, hogy Babits és Szabó Lőrinc a két szeretett klasszikus költő. Az egyikük épp most a századfordulón jubilál, s így folyóiratodban, a Távlatokban, részletes olvasónaplót közöltél az ő világszemléletéről.*

– Babits mellett József Attila a kedvenc költőm. Nagyon szerettem. Amikor 1950-ben elkezdtem verselni, Varga Károly költő barátommal a Mecsekben sétálgatva fél napon keresztül József Attila-verseket mondtunk egymásnak. Ebből érettségiztem, szerencsére J. A.-t húztam ki tételként.

– *Sorsszerűen, időről időre megtalálják egymást, avagy intuitív alapon ráéreznek, rátalálnak egymásra a rokon lelkek?*

– Igen, igazad van, a költőtársak megtalálják egymást. Nyilván a rokonszenveseket fordítottam. Ami Paul Claudel (1868–1955) költészetét illeti: régen csodáltam, aztán volt egy időszak, amikor kevésbé szerettem „pózózó” magabiztossága miatt. Aztán újabban megjelentek olyan életrajzai, amelyek feltárták életének egy addig homályban hagyott szakaszát. A gyenge, bűnbánó Claudel aztán jobban tetszett. Most már Claudel „megtéréseiről” beszélünk (többes számban). Mert igaz, hogy 1886 karácsonyán, ott a Notre-Dame székesegyházban a vesperáson megérintette a kegyelem, és hitt. Erről gyakran vallott. De az történt, hogy 1900 októberében a Kínába tartó diplomata fiatal Claudel, az *Ernst Simons* hajón megismerkedett Rose Vetch asszonnyal, egy 29 éves, négygyermekes szépasszonnyal, aki férjével szintén Kínába utazott. Rose (=„Rózsa” a költeményekben!) szeretője lett több mint négy évig. Ezt a szerelmet örökítette meg a *Déli osztozás* című drámájában. Vagy az általam magyarra fordított *Kantáta három hangra* című ragyogó poémájában róla szól „A rózsa éneke”. Az történt, hogy a csalfa asszony megcsalta nemcsak férjét és szeretőjét, hanem eltűnt egy harmadik férfival, szíve alatt hordozva Claudel kislányát, akivel Claudel csak jóval később találkozhatott. Ez a szenvedélyes szerelem és a megcsalás még tovább jelen van Claudel költészetében, bár 1906-ban történt házassága után kicsit megnyugodott. Még az 1924-es *Selyemcipő* című híres drámában is (Semjén Gyula fordította magyarra), ahol a földi és az égi szerelem csatáját, a természet és a kegyelem küzdelmét ábrázolta. Mindez azt példázza, hogy Claudel megtérése nem volt „pontoszerű”, még sokáig küzdött benne a pogány és a keresztény. Leemeltük hát a piedesztálról, és láthatóvá vált, hogy ő is olyan halandó, mint a többi. Ez a szentek életében is így van, nem úgy, hogy na, most akkor megtértem, és utána mindennek vége. A küzdelem az továbbtart.

– *Megtérésről és szerelemről beszélsz. Netán szerelmes verseket is írtál, írsz? Vajon mindez ott legbelül a szíved rejtelmében hogyan egyeztethető össze azzal egyrészt, hogy felszentelt pap vagy, mindazonáltal a szigorú jezsuita rend tagja is*

vagy. Hiszen ez a vállalás, szinte katonai belső fegyelemre int. Hogyan vagy képes a reguláknak megfelelően kordában tartani az érzelmeidet? És egyáltalán, ez a szerelem miféle szerelem? Plátói netán? Vagy hús-vér emberi játék?

– Ezt a kérdést többször feltették már nekem. Nyilatkoztam is róla. Egyszerűen azt szoktam ilyenkor mondani, hogy a szerzetes is férfi. A jezsuita is az. A férfi az férfi. Nem arról van szó, hogy teljesen elfojt minden érzelmet, és egyszer csak rászakad a szerelem úgy, hogy nem is kereste. Most aztán jön a küzdelem. Igen, én ezt kifejeztem, szerelmes lettem. Utána pedig tudtam azt, hogy megvan az elhivatottságom. Azért írhattam az egyik versemben: *„ha nem segít egy nagyobb szerelem, maholnap belepusztulok”*. Tehát a tiltásokkal nem lehet sokra menni. Ez az egész keresztény életre vonatkozik. Hanem sokkal inkább valamiféle nagyobb szerelem kell, és a szublimáció, nem elfojtás, hanem a nagyobb szeretet, a hivatástudat. És az, hogy másképp beszélhetünk a nő, másképpen a férfi, a Jézushoz vonzó szerelmekről. Én Jézusban a barátomat látom, és általa Isten Országáért elköteleztem magam. Ez nem jelenti azt, hogy nem érzem azt, hogy én férfi vagyok, nem érzékelem azt, hogy nem kell küzdenem az ösztöneimmel. De állítom, hogy pozitív formában próbálom ezt szublimálni, az alacsonyabb rendű ösztönöket magasabb rendű szellemi régiók felé terelgetni. Tudom, hogy korábban Sík Sándor ilyenről nemigen írt, Mécsnél már van valami, és aki a legmerészebb, az Tűz Tamás. Ő aztán több szerelmes, sőt erotikus verset is írt. Mondjuk, azóta már más a korszellem. Nem vettem észre, hogy valakik is megbotránkoztak volna azért, mert szerelmes verset írtam. Azt mondják, túl szenzibilis egy ember ez, és őszintén megírja azt, amit érez, amit gondol, amit meg kell írnia.

– *Megírod. Érzékenyen. Párbeszédet folytatsz József Attilával. Kiemelsz tőle jól ismert verssorokat, s a klasszikus mondatokhoz verses formában hozzáfüzöd a saját mondandódat, sőt, ha úgy érzed, akkor vitába is szállsz vele, mert hát mit Neked... Íme, ezek a József Attila-i sorok: „A csilló könnyűség lebeg” > „Egy nap süt idebent” > „Kint és bent – egyszerre” > „Csak ami lesz, az a virág” > „Nyers, különös-édes” > „Ím itt a szenvedés belül” > „Csilló véletlen szálaiból” > „Képzelhetsz egy kis szabadságot” > „Nem tudok mást, mint szeretni” > „Meglett ember” > „Láttam a boldogságot én” > „Én állok minden fülkefényben”. Beszédes, tovább asszociálható versmondatok ezek, jól ráhangolt versszakokkal kiegészítve.*

– Igen, megpróbáltam jól ráhangolódni, miközben vitatkozom is a költővel, ahogy mondod, valahogy így:

„Képzelhetsz egy kis szabadságot”
Amíg csak képzeled, addig nem szabadság.
tedd azt, mit tenned kell – a fényt
csak a megtett igazság hozza,
s a szeretet, mit itt és most csiholtál,
lehet csak a lábad elé lámpás.

Az *Eszmélet* című vers 8. versszakában, amit a többi 12-vel együtt Bánkövi Gyula meg is zenésített, kifejtem az egész filozófiám lényegét, mert azt mondom Szent Jánost értelmezve, hogy aki megteszi az igazságot, az jut el a fényre. S van egy egyszerű hasonlatom, azt hittem, hogy én találtam ki, de aztán máshol is olvastam később: hogyha a biciklin pedálozok, akkor a dinamó fejleszti az áramot, és abban a kis fényben képes vagyok előre jutni. Tehát a megtett igazságból fakad a fény. S ez számomra egy alapvető megállapítás, ami az egész keresztény életre vonatkozik. Nemcsak hirdetni, ez mondjuk a papnak kötelessége: a jelzőtábla irányt mutat, de nem mozdul. A papnak mennie kell a helyes irányban. Itt van a tanúságtétel, amit emlegettél. Meg kell tenni az igazságot, mert attól vagyok hiteles. Azt nem mondom, hogy én mindig megtettem, de az igazság eszménye mindenképpen ez. S hogy ne csak hirdessem, hanem meg is éljem, ez az, ami nehéz. Ám minden kereszténynek a kötelező feladata.

Hirdesd hát továbbra az ígét, azt kívánom, hogy el is higgyék, „mint éjben égő csillagok / ragyog az igaz, s utat mutat – / szeretek tehát vagyok”.

– Talán jó lesz mindannyiunknak, ha most egy közös imádsággal, Loyolai Szent Ignác mindennapi imájával fejezzük be ezt a mai beszélgetést:

Krisztus lelke! Szentelj meg engem!
 Krisztus teste! Üdvözíts engem!
 Krisztus vére! Ihless meg engem!
 Krisztus oldalából kifolyó víz, tisztíts meg engem!

Krisztus kínszenvedése, erősíts meg engem!
 Ó édes Jézus hallgass meg engem!
 A te sebeidbe rejts el engem!
 Ne engedd, hogy elszakadjak tőled!
 A gonosz ellenségtől oltalmaz engem!
 Halálom óráján hívj el engem,
 És juttass magadhoz engem.
 Hogy szentjeiddel dicsérjelek téged:
 Mindörökkön örökké.

Németh Péter Mikola

(A beszélgetés írott változatához alapul szolgáló hangfelvétel a Madách Rádióban hangzott el 2000. május 3-án.)